

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФАКУЛТЕТ ПО ПЕДАГОГИКА

Книга Социални дейности

Том 107

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”

FACULTY OF EDUCATION

Social Work

Volume 107

МОБИЛНА СОЦИАЛНА РАБОТА – ОСНОВНИ АСПЕКТИ И ПРИЛОЖЕНИЕ СРЕД УПОТРЕБЯВАЩИТЕ НАРКОТИЧНИ ВЕЩЕСТВА

ЖАНЕТА ЦОНЕВА*

Резюме: Основата на социалната работа е изградена върху човешкото взаимодействие. Изследванията и опитът досега показват, че приложението на мобилната социална работа дава възможност да се поддържа това взаимодействие между социалния работник и клиента. В студията се акцентира върху основните аспекти на мобилната социална работа и нейното приложение при решаване проблемите на употребата от наркотични вещества.

Ключови думи: мобилна социална работа, работа на терен, употребяващи наркотични вещества.

MOBILE SOCIAL WORK – MAIN ASPECTS AND APPLIANCE AMONG PEOPLE TAKING DRUGS

Zhaneta Tsoneva

Abstract: The basic of the social work is built on the human interaction. Researches and experience are so far showing that the mobile social work is giving an opportunity to keep on the interaction between the social worker and the client. In the studios the main accent lays on the grounds of the aspects of the mobile social work and its enclosure in solving the problems from using narcotic substances.

Key words: mobile social work, outreach, substance users.

* janett_c@abv.bg

Въведение

Взаимодействието между индивида, неговата социална среда и помагащите специалисти е ключов елемент на социалната работа като професия и функция, която я отличава от другите сродни помагачи професии.

Мобилната социална работа, осъществявана извън традиционните за социални услуги обществени места (квартали, улици, транспортни обекти, търговски центрове и други), има за цел да осигури подкрепа и помощ на индивиди, групи, общности, които се намират в рискова ситуация.

Осъществяването на мобилна социална работа сред употребяващите наркотични вещества дава възможност да се улесни процесът на подкрепа при решаването на различните проблеми, с които се сблъскват наркозависимите.

Историческо развитие на мобилната социална работа

Концепцията за мобилна социална работа възниква на базата на опита на редица американски автори и проекти в областта на действащата младежка престъпност, развиваща се в улични групи и улични банди. Счита се, че своето начало мобилната социална работа води от 20-те години на XX век. Афроамериканските улични банди са били емблематични за по-големите градове на територията на САЩ в продължение на много години. Ранното им изследване се свързва с работата на Чикагската школа, най-вече на социолога Фредерик Трашер. В своя труд „Бандата: проучване на 1313 банди в Чикаго“, публикувана през 1927 г., той заявява, че кварталите в преход са най-благогатната почва за развитието на банди (Thrasher, F., 1927).

В Германия през 60-те години на XX век професионалната мобилна работа започва от Дяконията на Евангелистката църква. Мобилната социална работа е свързана и с традицията на работата с общността в Холандия (Шпехт, В., 2007, с. 58). Следствие на засилената урбанизация във Федерална република Германия значително се пренебрегва социалната инфраструктура, което оказва негативно влияние най-вече върху младото поколение. Множеството улични банди и клики, които създават обществени проблеми, тласкат редица неправителствени, а по-късно и правителствени организации към търсене на решение на този проблем. В края на 60-те години е поставен акцент върху деликвентните млади хора в Западна Германия, които са били вече криминализирани. През 1967 г. в Щутгарт се развива концепцията за практическа мобилна работа с младежи (Speccht, W., 2004). В началото функцията и значението на противообществените действия на младите хора се анализира и установява чрез т.нар. еманципативни стъпки. За младите хора деликвентните действия не са само израз на задоволяване на определена функция, например да бъдат приети в група, да притежават нещо или да привлекат интерес към себе си. Едновременно с това, обаче, те осъществяват и укрепват процеси-

те на стигматизация, което води до зависимост, ограничения и налагане на принудителни мерки. Фокусът на работа е съсредоточен върху действията, с които биха могли да се избегнат такива последици („еманципативни действия“). Първата еманципативна стъпка през 1979 г. се нарича „замяна на деликвентните прояви посредством атрактивни социално-педагогически действия“. Ограниченията и зависимостите е трябвало да бъдат намалени и дори премахнати (Specht, W., 2010, 37–39).

През 90-те години подходът е възприет и в новите федерални провинции, най-вече във връзка с програма за действие срещу агресията и насилието.

В пилотен проект „Hallschlag“ от 1979 г. мобилната социална работа за първи път се сблъсква с масивната консумация на твърди наркотици (хероин) сред младежите. Този проект се провежда под експертното наблюдение на специалисти от Института за образователни науки в Университета в Тюбинген. Дотогава в областта на мобилната работа практически опити за работа с млади, употребяващи хероин, не са правени. Експертите, главно от медицинската и терапевтичната област, застават категорично против идеята да се приложи мобилна социално-възпитателна работа за решаване на този проблем. Считат, че този първи опит е обречен на провал. По това време лечението на зависимостта от наркотични вещества основно се базира на теорията за „психологически натиск“ и се уповава на дългосрочната терапия (15–18 месеца). Въпреки неодобрението на по-голямата част от лекарската гилдия младите хора не са съгласни с тези мерки и принуждават целия екип на проекта да преосмисли намеренията си. Те поставят въпроса за намиране на друга, по-ефективна намеса макар и приложима само за един от етапите на пристрастеността (Spergel, I., 1996).

През последните 25 години концепцията за мобилна социално-възпитателна работа с младежта е широко обсъждана и дискутирана в много страни по света. Една от причините за това са социалните промени и промените в политиката на национално, европейско и социално ниво. Те довеждат до практически предизвикателства, като например увеличаване употребата на незаконни наркотици, екстремистка ориентация сред младите хора, проблеми, свързани с образованието, младежката безработица и детската бедност. В Европа с децата и младежите в риск и социално изключените се занимават различни институции на различни нива. След конференция в Санкт Петербург през 1998 г. Международното дружество за мобилна работа с юноши (International Society for Mobile Youth Work – ISMO) и Европейската мрежа за работа с безнадзорни деца в световен мащаб (European Network for Street Children Worldwide – ENSCW) решават да се съсредоточат върху тези деца и младежи, които са изключени от традиционните образователни системи и оцеляват сами по улиците на градовете – наркомани, скинхедс, пънкари, членове на банди и на други субкултурни групи в стотици европейски градове. В повечето случаи тези деца и младежи идват от бедни или разбити семейства и се характеризират като социално изключени в рамките на своята общност.

Принципи на мобилна социална работа

Един от ключовите елементи на мобилната работа е да взема като отправна точка конкретната ситуация, в която се намира клиентът. Това също така е основна предпоставка за разработване на широка мрежа от контакти, които могат да бъдат от полза при оказване на необходимата помощ. Човек трябва да уважава ценности на младите хора. Осъдителните нагласи нямат място във взаимоотношенията с клиента. Мобилните работници трябва да се опитват да използват холистичен подход към човека и неговата житейска ситуация. Например когато мобилната работа е насочена към наркозависим, злоупотребата му с наркотични вещества не трябва да се разглежда изолирано, а в контекста на средата, да бъде свързана с проблемите, които произтичат от нея, и факторите, които вероятно са я предизвикали. Това са само малка част от принципите, които служат за основа при реализирането на мобилната социална работа.

Наборът от най-важни принципи са:

Доверие

Хората получават възможност да разполагат със стабилни и устойчиви отношения с мобилните специалисти. От своя страна мобилните работници се стараят да поддържат тези взаимоотношения в продължение на дълъг период от време, докато те станат надеждни. Целта е да се изгради решителност, сигурност и доверие у младите хора. Именно едно от най-важните качества на мобилната работа е доверителният контакт. Той дава възможност на клиентите да се срещат с възрастни, които се интересуват от тях и живота им, което им вдъхва увереност, че ще се справят с проблемите си.

Комплексност

Комплексността на социалната работа осигурява цялостност и всеостановителност на въздействието върху клиента. Принципет предполага изучаване и отчитане на интересите, потребностите и настроенията на хората; прогнозиране на влиянието на тяхното поведение. Младите хора имат възможност да обсъждат и споделят различни въпроси, които ги интересуват. Специалистите не са ограничени да дават консултации само върху специфични теми като престъпност, насилие, пристрастеност и т.н.

Оптимизиране ресурсите
на клиента

Проблемите, които имат хората, са основа за тяхното поведение и начин на живот. Разбирайки това, специалистите насочват усилията си към личностните ресурси и потенциал на младите, насърчават самопомощ и създаване на стимули. Опитват да се фокусират върху силните им страни, а не върху дефицитите им. Целта е да се разширят възможностите им да действат по определен начин и да намират повече решения за възникващите проблеми.

Доброволност

Не се допуска никакво насилие над личността или нарушаване правото на избор. Дава се възможност на младите хора сами да избират вида и обхвата на контакта със специалиста. Предлагат им се разнообразни идеи за справяне с проблемите, като те решават кои от тях да приемат и съответно носят отговорност за последствията от взетото решение. Участието в проекти и програми е доброволно.

Лична отговорност

Целта на мобилната социална работа е да провокира към позитивна промяна в поведението на клиента посредством насърчаване за поемане на отговорност за собственото си здраве и това на своите близки.

Гъвкавост

Мобилните работници трябва да действат бързо, безопасно и по подходящ начин според променящите се ситуации. Времето, местата и начините на работа се определят според конкретните нужди и потребности на младите хора. Броят на дните, балансът между ден и нощ зависят от наличните ресурси, задачите и броя на лицата, които осъществяват мобилната работа. Независимо, обаче, от тези ограничения процесът трябва да е стабилен и непрекъснат. Посредством мобилни връзки и постоянно работно време специалистите са на разположение във всеки един момент.

Приемане

Мобилните работници се отнасят с уважение и признание към личността на човека. Това отношение не зависи от неговото поведение, житейска ситуация и дали има желание да промени нещо в начина и условията си на живот. Специалистите са открити и истински, опитват се да съхраняват контактите и показват ясно, когато считат, че поведението или действията на младите са неподходящи, неетични и рисковани. Основната им задача е да покажат алтернативи, които биха довели до друго приемливо поведение.

Конфиденциалност

Основно задължение на мобилните работници е да се запази неприкосновеността на личния живот на клиента. Недопустимо е предоставянето на лична информация на други лица без изричното разрешение на младия човек. От този принцип често зависи доверието на клиента, ефективността на работата. С клиента се обсъждат както естеството на поверителността, така и потенциалните ограничения, които могат да възникнат в хода на тяхната работа. Изключения от тази отговорност има само когато са налице императивни правни или професионални причини или подозрения за спешни животозастрашаващи обстоятелства, които налагат да се предприемат съответните действия без позволеното на клиента, за да се защитят хората в риск.

Недискриминация

Мобилните работници се отнасят към всички лица с безпристрастност и обективност, със съпричастност и разбиране без значение каква е тяхната възраст, пол, сексуална ориентация и т.н. Имайки предвид въздействието на стереотипите и дискриминацията към определени рискови групи, задължение на мобилните работници е да защитават индивидуалните права и личното достойнство на клиентите си.

Толерантност

Мултикултурното общество е белязано с етнически, езикови и религиозни различия. Мобилната работа не може да бъде успешна без развитието на межкултурна компетентност. Това е компетентност, която предполага со-

циален компонент, който подобрява културните аспекти в мултиетническите общества и е свързан с индивидуалните качества на мобилните работници, социалната среда и социалните условия. Мултикултурната компетентност поставя изисквания към специалистите да разбират, да комуникират, да реагират на различните модели и начини на поведение на хората в контекста на тяхната културна идентичност. Възприемчивостта към различните култури на хората е свързана с познаване на ценностите на определената група – нрави, традиции, обичаи, история, с разбирането на културните фактори, влияещи върху процесите на вземане на решение от клиента.

Форми и методи на мобилна социална работа

Концепцията за мобилна социална работа демонстрира готовността на дадена социална организация да отиде в общността, а не да чака общността да дойде при нея. Мобилната социална работа действа като работен инструмент за изграждане на контакти с младите хора в риск. Приоритетното внимание е насочено към превенция, ранна интервенция и работа с нуждаещите се лица. Най-важното е, че когато мобилната социална работа се извършва последователно и непрекъснато, може да се стимулира промяна на поведението и изпълнение на условията за намаляване на риска сред целевите групи.

Концепцията за мобилна социална работа с младежи включва четири взаимосвързани форми (Reuting, M., 2010, с. 29):

- Работа на терен
- Групова работа
- Работа с общността
- Индивидуална работа

Този комплекс от области е практичен и ефективен инструмент за намаляване на социалните проблеми на деца и младежи в риск, както и средство за преодоляване на тяхното изключване от обществото.

Работата на терен като професионална социална работа започва от края на 20-те години в САЩ. Поради нарастващата престъпност сред младите хора предимно в големите градове се разработват социално-педагогически програми. Шпехт посочва различни термини, с които през годините след Втората Световна война в различните страни в Европа са означавали работата на терен: „Detached Youthwork“, „Street Corner Work“, „Street Work“, „Outreach“ (Шпехт, В., 2007, с. 61) и др.

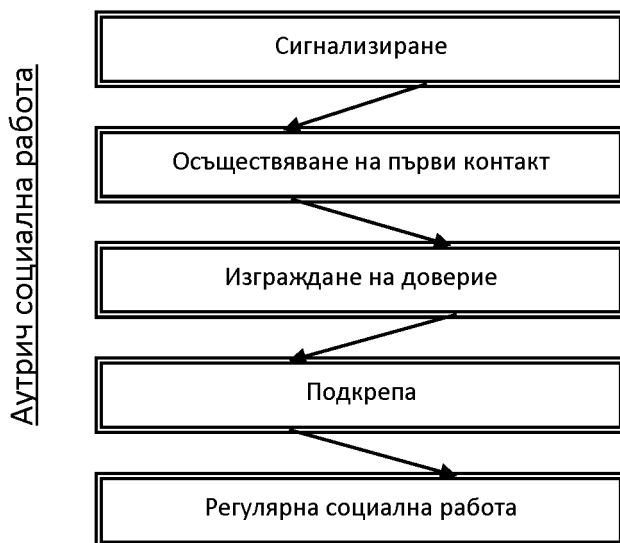
Аутрич¹ е клиент-ориентиран и обществено-базиран метод в социалната работа, който е предназначен за хора в риск, които не са в контакт със социалните институции и не могат да получат необходимата помощ. Работата на терен винаги се провежда в пряката жизнена среда на хората. Социалните

¹ От англ. Outreach – достигам по-далече.

работници осъществяват контакти с тях на място – на улицата или в домовете. В аутрич методът овластяване и социалното приспособяване вървят ръка за ръка. Работата на терен не е предназначена само за определени специфични целеви групи. В Европа съществува определена традиция аутрич подходът да е насочен към младежи в риск, бездомни, алкохолно или наркозависими, но той също би могъл да е успешен и за осъществяване на контакт със стари хора, които живеят в изолация, за проблемите на многодетни семейства или хора, които са пренебрегвани (Kloppenburger, R., Peter Hrdriks, 2010, с. 7). Аутрич е успешно прилаган метод с основен акцент върху работата с трудно достъпни клиенти, нуждаещи се от подкрепа и спешно оказване на помощ от професионалист. Работата на терен е ориентирана към социалната среда и житейската ситуация на клиента. Мобилните социални работници се запознават с условията и начина на живот на своите целеви групи и имат възможност да предоставят необходимата помощ на място.

Следващата фигура илюстрира отделните фази на протичане на аутрич социална работа.

Фигура 1. Фази на протичане на аутрич социалната работа

Установяването на контакт е най-същественият момент от работата на терен. Практически то се извършва на два етапа – първо, осигурява се възможност на целевата група да свикне с присъствието на аутрич работниците в тяхната среда, и второ, осъществява се същинският контакт. Фазата на установяване на контакт често премахва страховете, несигурността, угризенията, моралните дилеми, които изпитват социалните работници преди това. Имен-

но първите контакти между тях и техните целеви групи са решаващи за бъдещите възможности и граници на социално взаимодействие (Kubler, W., 2010, с. 23). Според Спергел: „Проблемите, с които се сблъскват в началото, могат да бъдат много типични и характерни за целия работен процес и по-нататъшната работа“ (Spergel, I., 1996, с. 72). Много често първите контакти невинаги са успешни. Аутрич социалните работници си задават множество въпроси като: „Как да осъществя контакт?“, „Колко дълго да настоявам, когато хората отказват помощ и подкрепа?“, „Какъв подход да използвам – доброволен или принудителен?“, „Как да създам и запазя доверието на клиента?“, „Ще ме приемат ли или ще ме отблъснат?“ и т.н. Естественят вид и поведение на социалните работници са предпоставки за успешен контакт.

Изграждането на доверие е ключов елемент в отношенията между социалните работници и клиентите. Социалният работник трябва да се опита да разбере „вътрешния свят“ на човека, да умее да тълкува поведението и изразяването му. Развитието на доверие е свързано с няколко съществени принципа – благоразумие, приемственост, такт, гъвкавост, професионална тайна, доброволно решение.

Важна част от работата са т.нар. *референтен аутрич* и *домашен аутрич* (www.ncn-bg.org/docs/activities/Outreach.pdf). В първия случай предварително обучен клиент предоставя информация, осъществява контакти в целевата група. Целта е да се достигне до повече клиенти, като основната роля на обучението е посредничество между аутрич работниците и потребителите. При домашната мобилна работа служителите предоставят директно услугата в домовете на клиентите. Родителската подкрепа е много важна в общността на младите хора. Ролята на аутрич работника често е да посети домовете им – по този начин той има възможност да ги види в средата, с която те са запознати. Ако се създаде връзка с други членове на семейството, младите хора са по-склонни да се включат в младежки сесии. По отношение на употребяваните наркотични вещества домашният аутрич изключва посещенията в домовете. Той се състои в осъществяване на контакт с лице, което има информация за жилище, в което се събират употребяващи наркотични вещества.

След като доверието на клиента е спечелено, започва регулярната мобилна социална работа. Целта е да се установят дългосрочни терапевтични или социални взаимоотношения. Предоставянето на услуги, обаче, зависи от стабилността и надеждността на създадения контакт.

Друг съществен метод на мобилна социална работа е **работата в група**. Ефективната работа с групи е важен аспект на цялата практика на социалната работа. Групата според Шварц представлява „съюз на индивиди, които имат потребност един от друг в различна степен за работа върху някакви сходни проблеми. Важното е, че това е една система за помощ, в която клиентите имат потребност един от друг, както и от социалния работник“ (Паризов, П., Виктория Сотирова, 2012, с. 119).

Известно е, че принадлежността към определени неформални структури оказва значително влияние върху развитието на младите хора. Груповата работа има за цел да се развият социални умения, да се разкрият нови възможности за действие. Ключови процеси са изграждането на чувство за общност, взаимна подкрепа и помощ, насърчаване за социализация, подкрепа един от друг и с всеки друг. Когато разберат, че са уважавани и подкрепяни, младите хора се научават да бъдат част от общността и обществото. Груповата работа им позволява да развият своя потенциал, да открият нови, непознати до сега качества в себе си. В контекста на груповата работа животът на младите хора се променя чрез нови преживявания и ключови събития. Също така груповата работа е добра основа и за индивидуална помощ и подкрепа, защото се предлагат разнообразни теми и въпроси за лични разговори (Reuting, M., 2010, с. 31).

Алън Браун (Браун, А., 2008, с. 180) определя някои съществени отличителни характеристики на работата в група:

Да бъдеш с други, които поне в един важен аспект, свързан с предназначението на групата, са подобни на теб.

Възможността на увеличаване на шансовете на индивида и за засилване на самоуважението и самоувереността.

Възможността за промяна.

Средство за учене.

Тези особености на груповата работа предопределят многообразието и всеобхватността от методи на мобилна социална работа с групи.

Професионалната мобилна практика с групи изисква добри умения за слушане и наблюдение. Важно е също така да се работи с цялата група. Това позволява да се открият тези, които са изложени на най-голям риск.

Мобилната социална работа в общността (т.нар. комунална социална работа) има за цел да подобри социалното функциониране на местните общности в неравностойно социално положение. Тя се фокусира върху поддържането на подкрепящи отношения, посредством създаването на мрежи между институциите на ниво микрообщности (квартали). В социалната работа с общността въз основа на модела за увеличаване на капацитета се крие огромен потенциал за обединяване на общности, състоящи се от групи от различни среди, както и в процеса на това да се постигнат съществени промени. Подходът подкрепя превенцията, а не кризисната интервенция, и изграждането на разбиране за общността, нейните нужди, силни страни и ресурси, улеснява този превантивен процес на работа. Обменът на информация и споделянето на различни гледни точки с други законови организации и институции дава възможност на практикуващите да разберат по-добре проблемите на една общност и да се намери най-доброто конструктивно решение.

Разбирането, намесата и използването на социалната среда на клиента като част от процеса на подпомагане и подкрепа са умения, съответстващи на екологичната основа на социалната среда (Harcastle, D., Patricia Powers,

Stanley Wenocur, 2004, с. 5). Социалните системи, по-специално общности, оказват силно влияние върху начина, по който хората мислят и действат. Общността може да предостави основна икономическа, социална и емоционална подкрепа на лицата и семействата.

За да координират дейностите си и да осигурят необходимата подкрепа на рисковите общности, практикуващите трябва да притежават някои основни личностни умения за работа в общността. В литературата съществуват различни видове умения, използвани в практиката на обществената работа. Най-общо могат да се конкретизират следните три основни типа: *умения за улесняване на процеса на организиране; умения за използване на влияние; умения за взаимодействие*. Уменията за улесняване процеса на организиране включват информиране на хората, насърчаване на участието им във вземане на общностни решения, развиване и обучаване на нови общностни лидери. Личностните умения за използване на влияние обхващат застъпничество, посредничество, договаряне, формиране на коалиции с членовете на различни групи. Уменията за взаимодействие включват използването на субекти, които под въздействието на мобилните социални работници са променили своето асоциално поведение и начин на живот и са напуснали дадената общност. Тяхното поведение оказва влияние върху другите индивиди в общността и те на свой ред са привлечени в общностния процес.

Мобилните социални работници се стремят да разширят и подобрят състоянието на индивидите в тяхната общност посредством:

- посредничество между различни правителствени и неправителствени организации и институции и общността;
- подпомагане на хората да образуват свои организации, чиято дейност да е насочена към разрешаване проблемите на общността и защитаване на техните общи интереси;
- реализиране на различни проекти – празници, подобряване на инфраструктурата и други, както и включване в тези мероприятия на рисковите индивиди и групи от общността (Ганева, В., 2008, с. 117).

По отношение употребяващите наркотични вещества мобилната работа с общности има възможност да осигури достъп до места за консултации на младите хора (мобилни кабинети, дроп-ин центрове), да бъдат включени в проекти и дейности на общността с цел да се постигне подобряване на междуличностните им взаимоотношения, промяна в начина им на живот и превенция на употребата и разпространението на наркотици.

Генералистичният подход е основа на **социалната работа с индивиди**. Индивидуалната практика:

- ✓ включва определена последователност от етапи в ангажирането на клиента и клиентската система;
- ✓ се осъществява въз основа на участието на клиента;
- ✓ подчертава използването на ресурсите на клиента;

- ✓ се базира на творческо използване на техники и знания, които ръководят процеса на интервенция;
- ✓ се фокусира върху планираната промяна и решение.

В социалната работа с индивиди могат да бъдат използвани различни практически модели (пак там, с. 82):

- ✓ его-психологически ориентиран модел – Е. Голдщайн;
- ✓ проблемно-ориентиран модел – Х. Перлман;
- ✓ когнитивно-поведенчески модел – Б. Скинър, А. Бек, А. Елис;
- ✓ модел на психосоциална терапия – Ф. Холис, М. Уудс;
- ✓ клиент-центрирана терапия – К. Роджърс;
- ✓ кризисно-ориентиран модел – Н. Голан;
- ✓ бихейвиористичен модел – Б. Шелдън;
- ✓ структурна семейна терапия – С. Минучин.

Мобилната социална работа с индивиди обхваща широк спектър от дейности като консултация, подпомагане и придружаване, посредничество, осигуряване на защита, подобряване на семейните взаимоотношения и т.н. Основната цел е да се помогне на клиентите да си помогнат сами.

Често хората се сблъскват с едни или други лични проблеми, които не могат да разрешат сами. В някои случаи членовете на семейството, роднини, близки или приятели могат да окажат съдействие. В други, обаче, се налага квалифицирана намеса – помощ при справяне с емоционални проблеми, разрешаване на семейни конфликти, справяне с проблеми в работата или училище, осигуряване на ресурси по време на криза, преодоляване на спешна медицинска ситуация и др.

За да се подпомогнат отношенията клиент–мобилен социален работник и да се насочи младият човек към постигане на своите цели, социалният работник трябва умело да използва познанията си за човешкото поведение в стресови ситуации. Уменията в прилагането на тези знания позволяват на социалния работник заедно с клиента да участва в подпомагащия процес, който включва – социално проучване, оценка, поставяне на цели, договаряне, избор на най-подходящи подкрепящи интервенции, развитие.

Отличителна черта на индивидуалната мобилна социална работа е начинът, по който протича. Сигурността, че клиентите могат да се свържат по всякакъв начин и по всяко време с мобилните социални работници, продължителността на работните срещи (от няколко минути до няколко часа седмично), включително мрежата от институции и организации, са необходими условия за практикуването на мобилната индивидуална социална работа.

Както стана ясно, формата и структурата на оказване на подкрепа и помощ в индивидуален случай са разнообразни, гъвкави и нямат строго определен ред на осъществяване, което от своя страна разширява възможностите за постигане на положителни резултати.

Важно е да се знае, че освен универсалните методи и форми на мобилна социална работа могат да бъдат използвани и специфични техники, стратегии

и тактики, които се прилагат в зависимост от целевата група, предложените интервенции, както и целите на конкретната програма.

Мобилна социална работа с употребяващи наркотични вещества

Употребата на наркотични вещества засяга много аспекти на обществения живот, включително здраве и здравни грижи, икономически въпроси, наказателно правораздаване и рисково поведение – особено сред младежта. В световен мащаб се провеждат редица изследвания в областта на употребата и злоупотребата с наркотици. Те са насочени към спектър дейности, свързани с проблемите, ефективността на лечението, намаляване на щетите и вредите, пазарите на наркотици и предлагането, както и предиктори и последствия от тази злоупотреба, оценки на програмите за превенция на употребата на наркотични вещества, алкохол и тютюн сред младите хора.

Употребата и злоупотребата с наркотични вещества е сериозен проблем за общественото здраве, което засяга по някакъв начин почти всяка общност и семейство. Днешните млади хора са изправени пред многобройни рискове, произтичащи от злоупотребата с наркотици. Голяма част от злоупотребяващите с наркотични вещества мадежи са имали проблеми от различно естество от най-ранна възраст – семейни, училищни или други проблеми, свързани с приспособяването. Вземането на наркотика и последващото опияняване за тях е бягство от реалността, от чувството, че са безпомощни, излишни, самотни, провалени. Но негативните ефекти от злоупотребата с наркотични вещества имат сериозни последици и се усещат на много нива: върху индивида, социалното му обкръжение – приятели, семейство, роднини, както и върху цялото общество.

Зависимостта от наркотични вещества не е свързана само с хронична употреба на наркотици. Тя включва принудата да употребяваш наркотици, загубата на контрол над времето, количеството на употребявания наркотик, както и продължителна му употреба въпреки негативните последици. Тези неблагоприятни ефекти могат да включват увреждане на физическото, психическото, емоционалното, социалното и духовното здраве.

Наркотичната злоупотреба разрушава семейния живот и създава унищожителни модели на съзависимост, при които от любов, страх от последиците или невнимание се дава възможност на потребителя да използва наркотици чрез прикриване, предоставяне на пари или отричане на проблема. Казано с други думи, злоупотребата с наркотици започва да „определя и диктува“ живота на цялото семейство.

Злоупотребата с наркотични вещества засяга обществото в много аспекти – икономически, социални, политически, здравни. От последния доклад по проблемите, свързани с наркотиците и наркоманиите в България на Националния фокусен център, лицата между 15 и 64 години, проблемно

употребяващи наркотици, са между 23 и 43 000 души. Инжекционната употреба като цяло намалява, но все още предизвиква сериозни последици за общественото здраве. Инжекционно употребяващите наркотични вещества наброяват между 18 и 23 000 човека (Национален фокусен център за наркотици и наркомании. Годишен доклад по проблемите, свързани с наркотиците и наркоманиите в България, 2012). През 2013 г. общият брой на лицата в страната, живеещи с ХИВ/СПИН, е 1852. 16% от новорегистрираните ХИВ случаи са лица, инжекционно употребяващи наркотици. В сравнение с 2012 г. (26%) се забелязва положителна тенденция за намаляване на тези случаи (<http://www.mh.government.bg>). Починалите, вследствие причини, свързани с употребата на наркотични вещества, представляват 0,34 на 100 000 от населението (Национален фокусен център за наркотици и наркомании. Годишен доклад по проблемите, свързани с наркотиците и наркоманиите в България, 2012). На работното място употребяващият наркотици е неефективен, скъпоструващ от гледна точка на загубата на време, често са налице предпоставки за сериозни злополуки. Това заставя работодателите или да не вземат наркозависими на работа, или да освобождават вече наетите. Това от своя страна създава редица проблеми за употребяващите наркотици, тъй като тяхна основна цел е да си осигуряват финансови средства, с които да си закупуват опиати. При липсата на пари те са принудени да прибегнат към незаконни дейности. Злоупотребата и престъпното поведение вървят ръка за ръка. Много от наркозависимите извършват противообществени дейности (кражби, взлом, насилие и други), за да си осигурят финансови средства за закупуване на дроги и лекарства. Злоупотребата и престъпността често водят до ангажиране с негативни партньорски групи, както и редица проблеми – в училище, у дома, на работа. Според последните данни от годишния доклад на Националния фокусен център за 2012 г. делът на осъдените наркозависими лица с влязла в сила присъда за такива престъпления (спрямо всички лица с влязъл в сила съдебен акт) се запазва висок като през предходните години – 98,1% (пак там).

През последните 20 години политиките за намаляване на вредите и щетите от употребата с наркотични вещества са насочени към въвеждане на подходи, основани на научни данни. „Намаляването на вредите“ е прагматична, неосъдителна съвкупност от стратегии за намаляване на индивидуалните и обществени вреди, причинени от употребата на наркотични вещества. Мерките по намаляване на вредите и щетите имат за цел удовлетворяване на здравните и социални потребности на проблемно употребяващите, особено социално изключените. Основните дейности в тази област включват различни програми за предоставяне на игли и спринцовки с цел предотвратяване на смъртните случаи от свръхдоза и разпространението на редица инфекциозни заболявания. Други успешно прилагани подходи са информационни и образователни дейности и работата на терен с употребяващи наркотици.

В България в настоящия момент мобилната теренна работа се осъществява от подвижни кабинети, чиито основни дейности са насочени към превенция на ХИВ/СПИН, помощ и подкрепа на деца, родители, близки на хора, употребяващи наркотични вещества. На територията на страната тези кабинети се ръководят от следните организации: „Каритас“ – София, Фондация П.У.Л.С. – Перник, Български червен кръст – България, Фондация „Панацея“, Сдружение „Доза обич“, Фондация „За по-добро психично здраве“ – Варна, Фондация „Инициатива за здраве“, Сдружение „Адаптация“.

Своето важно място в този процес, а именно намаляване на вредите от употребата и злоупотребата с наркотици, заема и мобилната социална работа. Освен това, от изследователска гледна точка, тя може да е изключително полезна. Мобилните работници имат възможност да наблюдават всички процеси, свързани с употребата на и злоупотребата с наркотични вещества, да събират количествени и демографски данни, необходими за постигането на изследователските цели, не толкова от гледна точка на здравната статистика, а от гледна точка на помагачия процес.

Основните цели на мобилната социална работа с целевата група на употребяващите наркотични вещества се състоят в:

- превантивни дейности;
- подкрепа на клиента и подобряване на условията на живот;
- усвояване и надграждане на социални компетенции и умения;
- ориентация и насочване към услуги, предоставящи помощ, в областта на социалното подпомагане, образование и професионална квалификация, трудова заетост, здравеопазване и др.;
- подобряване на семейните взаимоотношения;
- подкрепа на деца, близки на хора, употребяващи наркотични вещества;
- минимализиране на социалното неравенство и дискриминация;

Важно е да се отбележи, че мобилната социална работа с употребяващи наркотици допълва съществуващите публични здравни услуги и не бива да се разглежда като панацея за преодоляване на проблемите. Също така тя не замества или отрича необходимостта от съществуващите интервенции, а само допринася за постигане на по-добри резултати.

Осъществяването на мобилна социална работа с маргинализирани млади хора, наркозависими и други рискови групи най-общо може да се раздели на три нива от гледна точка на основните методи на работа: *индивидуално, групово и обществено ниво*. Ако отправна точка е превантивната работа, насочена към употребата на наркотични вещества, имаме предвид универсални, всеобщи инициативи, следвани от селективни инициативи, насочени към рисковите групи, и специални инициативи, насочени към лицата, които вече са злоупотребили с наркотични вещества.

С течение на времето в отговор на нуждите на обществото са се развили различни модели и стратегии на мобилна социална работа. Особено полезни

могат да се окажат тези, които включват мобилни работници с опит в употребата на наркотици, тъй като те могат по-лесно да спечелят доверието на нуждаещите се от помощ и да имат по-дълбоко разбиране за зависимостта от наркотици и въпросите на бездомността.

В литературата са известни няколко модела на мобилна социална работа с употребяващи наркотични вещества. Всеки модел има своя собствена система, обхващаща основните въпроси кой, какво, как и къде. Хронологически представени, тези модели (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, Outreach Work Among Drug Users in Europe: Concepts, Practice and Terminology, p. 72) са:

- ✓ Модел на работа с младежта (1960);
- ✓ Модел на „прихващане“ (1970);
- ✓ Модел на самопомощта (края на 1970 до началото на 1980 г.);
- ✓ Модел на обществено здравеопазване (от средата до края на 1980 г.).

Моделът на работа с младежта се използва предимно от професионалисти, но и от някои бивши наркомани, които са преминали специален курс на обучение. Тук фокусът на работа не е единствено върху употребата на наркотици, а целта е да се предотврати по-нататъшната маргинализация на младите хора и да се насърчи социалната интеграция. Подходът включва осъществяване на контакти с маргинализираните младежи в техните „естествени среди“, като ги насърчава да се възползват от техните „естествени мрежи“ (семейство, близки). Основно се набляга на образованието, професионалното обучение и развлекателните дейности като скално катерене и др.

Характерно за модела на „прихващането“ е, че първоначално практикуващите са били предимно терапевти, бивши пациенти и доброволци, работещи в религиозни организации. Основна задача на този тип работа е да се насочат употребяващите наркотици към специализирани програми за лечение. Въздържането, последвано от реинтеграция в обществото, е основна цел (пак там, с. 75).

Моделът на самопомощта се основава на желанията, предпочитанията и възможностите на самите потребители. Практикуващите са предимно от настояща или бивши наркомани, както и доброволци. Има за цел организиране на дейности, базирани на общността (пак там, с. 76).

Моделът на общественото здраве се развива под влиянието на ХИВ/СПИН, а по-късно и на други заболявания като хепатит. Основната цел е намаляване на щетите чрез по-безопасна употреба на наркотици посредством предоставяне на информация и разпространение на медицински консултативи.

Не всички описани модели са намерили практически израз във всички държави членки на ЕС. Но безспорно са заимствани редица качествени методи на работа от един или друг модел.

Исторически погледнато, тези четири модела са насочени предимно към потребителите на „стари“ наркотици. В днешно време основно се набляга на самостоятелната мобилна работа. Някои проекти организират събития като

„drugfree revas“, технопартита и др. Този тип дейности се осъществяват от мобилните работници, младежи доброволци, връстници, включително настоящи и бивши наркомани. Целите варират от възпиране на младите хора, изложени на риск от употреба на наркотични вещества (превенция), убеждаване на скоро започналите употребата да спрат (вторична превенция) или най-малкото насърчаване на по-безопасно използване на наркотици и насочване към специализирани места за лечение на зависимости (намаляване на вредите).

Услугите, които се оказват от мобилните социални работници, често се свързват с предоставянето на краткосрочни консултации, кризисна интервенция, насочване към специализирани места за медицинска помощ, услуги за социално подпомагане и др.

По-конкретно практически подкрепата или същинската мобилна социална работа се състои в предоставяне на информационни материали (брошури с информация за ХИВ/СПИН, хепатит, свръхдоза и други), насочване към различни институции, предоставящи услуги и подкрепа (социални заведения, лечебни и терапевтични програми, болници и т.н.), предоставяне на информация по отношение на законодателството, индивидуална и групова консултация, търсене на връзки с близкото обкръжение (семейството) на засегнатите лица.

Мобилната социална работа в областта на употребата на наркотични вещества обхваща широк спектър от дейности и може да варира по отношение на:

- кои са хората, които осъществяват мобилната работа (професионалисти, доброволци) и техните целеви групи (потребители на наркотични вещества);
- какви са целите на мобилните социални работници (превенция, намаляване на вредите, въздържание);
- как се прилагат използваните методи (ориентирани към индивида, групата или общността);
- къде се практикуват тези методи (перипатетически, домашно или самостоятелно).

Множество от индивидуални, социални и материали фактори оказват влияние върху постигане на промяна в поведението на употребяващия наркотични вещества. Мобилните работници помагат на хората, нуждаещи се помощ, да получат нужната им подкрепа. За да осъществява мобилна работа, социалният работник трябва да притежава следните основни характеристики: добри комуникативни умения, разбиране на проблемите на клиента и изграждане на отношения, основани на доверие, заедно с ефективни консултации. Компетенциите на социалните работници включват:

- ✓ знания – използване на теориите и практиките, свързани с проблемната област;
- ✓ умения – привеждане в действие на знанията, използвайки техники, методи и инструменти за работа;
- ✓ отношение – поведението, свързано с действието и реакцията на другите и работата.

В следващата таблица са представени някои основни умения и знания, които мобилният социален работник трябва да притежава и да научи в процеса на работа с употребяващи наркотични вещества.

Умения и знания, които трябва да притежава	Умения и знания, които трябва да научи
Способност да анализира Способност да общува Умения за документиране Добро познаване на социалната система Добро познаване на законодателството Добри социални компетенции Уважително отношение към клиента Уважително отношение към работната среда Ясно разбиране на ролята на мобилния работник, относно неговите цели и ограничения	Оценка на потребностите Непрекъснато актуализиране на знанията Умения за приспособяване Умения за сътрудничество Сортиране на информацията по важност Признаване на личната воля на клиента Практичност

Много хора, които употребяват наркотици, имат истории на негативни преживявания със здравните специалисти и социални услуги, както и чувство на неудовлетвореност от ограничените часове и неудобните места на клиники и социални организации. Мобилните социални работници се опитват да се справят с тези пречки, като предоставят информация, услуги и ресурси навън в общността, където хората живеят, излизат и употребяват наркотици, когато те най-много са нуждаещи се от услуги. Това дава възможности за мобилните работници да се намесват в критични моменти точно когато е най-вероятно да се случат.

Заклучение

Значителна част от хората, получаващи интервенции, базирани на мобилна работа, намаляват рисковото и увеличават защитното си поведение. Социалният работник е важен за контакта с употребяващите наркотични вещества. Младите хора с проблеми с наркотиците са една фрагментирана група. Както при всички други младежи техните избори и действия трябва да се разбират като идващи от комбинирането на биологични, социологически и психологически фактори. Осъществяването на подкрепа в тези избори и действия, при справянето с някои неотложни проблеми, малките стъпки напред, които правят с помощта на социалния работник, са в съответствие с основните принципи на стратегиите за намаляване на индивидуалните и обществени вреди.

Осъществяването на мобилна социална работа е от изключително значение за намаляване на негативните последици от употребата на наркотични вещества, но е слабо разработвана и прилагана. В нашата страна тя е в своето начало и поради това много недоразвита.

Отчитайки политическите, културни и социални различия между европейските страни и различните контексти на изпълнение на мобилната социална работа, направеният преглед на разглеждания проблем не претендира за изчерпателност, но представя един различен поглед за мястото на социалната работа с употребяващи наркотични вещества.

В заключение може да се каже, че реализирането на концепцията за мобилна социална работа е в състояние значително да подобри качеството на живот на изключените млади хора. Тази подкрепа ще бъде успешна, ако се промени законодателството и се осигури по-интензивно сътрудничество с чуждестранни партньори, които имат положителен опит в тази насока.

ЛИТЕРАТУРА

- Браун, А. Работа с групи / Антология Социална работа. С., 2008.
- Ганева, В. Основи на социалната работа. Свищов, 2008.
- Европейски център за мониторинг на наркотиците и наркоманиите. Европейски доклад за наркотиците 2013 г.: Тенденции и развития. Люксембург, 2013.
- Национален фокусен център за наркотици и наркомании. Годишен доклад по проблемите, свързани с наркотиците и наркоманиите в България, 2012.
- Паризов, П., Виктория Сотирова. Методи в социалната работа. Благоевград, 2012.
- Шпехт, В. Мобилна работа с юноши в Европа. // Проблеми на социалната практика. Образование, практика, научни изследвания, С., 2007.
- European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, Outreach Work Among Drug Users in Europe: Concepts, Practice and Terminology.
- Harcastle, D., Patricia Powers, Stanley Wenocur. Community Practice: Theories and Skills for Social Workers, Second Edition. Oxford University Press, 2004.
- Kloppenburger, R., Peter Hrnndriks. Outreach Approaches in Social Work. Hogeschool Utrecht, Centre of Social Innovation, 2010.
- Kubler, W. Establishing contact in the streets in Mobile Youth Work. // Reaching The Unreachable – Mobile Youth Work in the Global Context, Volume 10 / First edition, 2010.
- Reuting, M. Application of the Working forms and principles in Germany. // Reaching The Unreachable – Mobile Youth Work in the Global Context, Volume 10 / First edition, 2010.
- Specht, W. Social-pedagogical development of functional equivalents as a key concept of Mobile Youth Work. // Reaching The Unreachable – Mobile Youth Work in the Global Context, Volume 10 / First edition, 2010.

Specht, W. The concept of mobile youth work. / International Society for Youth Work, 2004. – <http://mitteformaalne.ee/assets/files/mobno/Mobile%20Youth%20Work.pdf>
Spergel, I. Street Gang Work. Theory and Practice. Massachusetts, 1996.
Thrasher, F. The Gang: A study of 1.313 Gangs in Chicago. Second Recised Edition, University of Chicago Press.
www.ncn-bg.org/docs/activities/Outreach.pdf
<http://www.mh.government.bg>

Постъпила април 2014 г.

Рецензенти:
Проф. дпн Яна Мерджанова
Доц. д-р Силвия Цветанска